



Ministerie van Binnenlandse Zaken en  
Koninkrijksrelaties

# Handreiking integriteitstoetsing van kandidaten voor decentrale politieke partijen



# Inhoud

1. Voorwoord minister	3
2. Over deze handreiking	4
2.1 Doel van de handreiking	4
2.2 Opzet van de handreiking	4
Tool A Vuistregels integriteit	7
Tool B Zelfassessment om volksvertegenwoordiger te worden	9
Tool C Vragenlijst integriteit	11
Tool D Antecedentencheck	14
Tool E Mogelijke ondermijning herkennen	17
Tool F Leidraad integriteit selectiegesprek	19
Tool G Bewilligingsverklaring	20
Tool H Integriteitsagenda	21
Tool I Dilemmakaarten integriteit politieke ambtsdragers	23
Bijlage Definities en algemene aandachtspunten	34

# 1. Voorwoord Minister

‘Vertrouwen komt te voet en gaat te paard’ luidt het gezegde. Volksvertegenwoordigers en bestuurders die met integriteitsvraagstukken te maken krijgen kunnen dat beamen. Integriteitskwesaties en vermeende misstanden hebben een bredere uitwerking dan de politieke ambtsdrager die direct betrokken is. Ook de politieke partij komt er mee in een slecht daglicht te staan. En tenslotte hebben dergelijke kwesaties ook zijn weerslag op het vertrouwen van de burgers in het functioneren van de democratie.

Actuele voorbeelden die het belang van een goede en integrale aanpak van integriteit onderstrepen zijn bijna wekelijks in de media te lezen. Zo’n integrale aanpak draait in de eerste plaats om beleid, systemen, regels en codes. Deze basis moet op orde zijn. Maar daarnaast is een cultuur van openheid, transparantie en vertrouwen onmisbaar. In een door politiek gedomineerde leefwereld is een dergelijke cultuur niet vanzelfsprekend. Strategische belangenbehartiging, daadkracht en invloed lijken daarbij soms de boventoon te voeren. Politieke ambtsdragers die integriteit hoog in het vaandel willen dragen, staan daarmee voor een flinke opgave.

Met deze handreiking wil ik de bewustwording en het bewust handelen binnen (decentrale) politieke partijen ondersteunen. De instrumenten die deze handreiking biedt geven de mogelijkheid om het thema integriteit intern bespreekbaar te maken en periodiek te agenderen, ook in gesprekken met mogelijke kandidaat-volksvertegenwoordigers -en bestuurders. Alleen door interactie binnen de partijen, door het gesprek over integriteit te voeren kan de gewenste democratie-brede integriteitscultuur zich verder ontwikkelen.

Deze handreiking is een update van de eerder uitgebrachte handreiking en biedt - in de vorm van een handzame toolbox - een methodiek die de wervings- en selectiecommissies van politieke partijen kunnen benutten bij het toetsen van de integriteit en het verbeteren van het bewustzijn rond integriteitsrisico’s bij potentiële kandidaten, maar ook binnen de partij zelf.

Het onderwerp integriteit is te complex en het politieke bedrijf te dynamisch om vermeende misstanden en integriteitskwesaties geheel te voorkomen. Maar wat politieke partijen kunnen doen is blijvend alert te zijn en zich doorontwikkelen op het voorkomen, corrigeren en beheersen van integriteitsvraagstukken. Ik hoop dat deze handreiking daaraan een bijdrage kan leveren en wens de partijen veel succes met deze opgave.

De minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties,

## 2. Over deze handreiking

### 2.1 Doel van de handreiking

De kern van onze democratie is dat burgers hun vertrouwen stellen in politieke ambtsdragers. Onder politieke ambtsdragers worden in deze handreiking verstaan: volksvertegenwoordigers en bestuurders bij gemeenten, provincies en waterschappen. Iedere keer dat de integriteit van een politiek ambtsdrager ter discussie staat, schaadt dit het vertrouwen van de samenleving in het openbaar bestuur. Integriteit staat de laatste jaren volop in de schijnwerpers. Dit heeft zijn weerslag op het vak van politiek ambtsdrager. De minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (BZK) heeft hierop integriteit tot een speerpunt gemaakt van haar beleid. Het initiatief een handreiking integriteitstoetsing van kandidaten voor decentrale politieke partijen op te stellen, is hiervan een uitvloeisel. In 2017 is hiervan een eerste versie verschenen. Na evaluatie is bijgaande tweede versie opgesteld. Dit met het oog op de raadsverkiezingen in 2022 en de provinciale en waterschapsverkiezingen in 2023.

Doel van voorliggende handreiking is het proces van werving en selectie van politieke ambtsdragers door decentrale politieke partijen op het gebied van integriteit te ondersteunen. Met (kandidaat) politieke ambtsdragers worden zowel kandidaat volksvertegenwoordigers (raadsleden, leden provinciale staten en leden van het algemeen bestuur van waterschappen (verder: AB-leden)) bedoeld, als kandidaat bestuurders (wethouders, gedeputeerden en leden van het dagelijks bestuur van waterschappen (verder: DB-leden)). Politieke partijen hebben een belangrijke verantwoordelijkheid bij de werving en selectie van deze politieke ambtsdragers.

Met decentrale politieke partijen worden zowel politieke partijen die uitsluitend lokaal opereren bedoeld, als landelijke partijen die lokaal actief zijn. Bij deze politieke partijen is deze handreiking in het bijzonder nuttig voor bestuursleden van decentrale politieke partijen, leden van de selectiecommissie, (kandidaat) fractieleden en (kandidaat) bestuurders.

De handreiking is nadrukkelijk niet bedoeld als een afvinklijst waaruit een bindend advies naar voren komt. Het doel van de handreiking is om bij te dragen aan vergroting van het integriteitsbewustzijn bij (kandidaat) politieke ambtsdragers en hun politieke partij, en het in beeld brengen van integriteitsrisico's. Wanneer een integriteitsrisico wordt gesignaleerd, is het raadzaam afhankelijk van de aard van het risico, hierover een gesprek te voeren met de kandidaat. Hierdoor ontstaat transparantie en kan een afweging worden gemaakt hoe met het gesignaleerde risico om te gaan.

Indien relevant, wordt in de handreiking onderscheid gemaakt tussen volksvertegenwoordigers en bestuurders. Voor de toepassing van de tools in de handreiking is het verschil tussen volksvertegenwoordigers en bestuurders gering. Dit kan anders zijn voor de consequenties die aan bepaalde bevindingen worden verbonden.

### 2.2 Opzet van de handreiking

De handreiking onderscheidt de volgende drie fasen:

- *De wervingsfase.* In deze fase vindt de afweging plaats of een kandidaat politiek ambtsdrager zich kandidaat stelt om volksvertegenwoordiger of bestuurder te worden. Daarnaast besluit in deze fase het partijbestuur van de decentrale politieke partij over de inrichting van zijn werving- en selectieproces.

- *De selectiefase.* In deze fase worden kandidaat volksvertegenwoordigers geselecteerd en op de kieslijst geplaatst. Vervolgens worden zij al dan niet verkozen en geïnstalleerd als volksvertegenwoordiger. Na de verkiezingen worden ook potentiële bestuurders geselecteerd en voorgedragen. Daarna worden zij benoemd.
- *De beheerfase.* Deze fase vangt aan nadat de politieke ambtsdragers benoemd zijn in hun ambt. In deze fase is de decentrale politieke partij medeverantwoordelijk voor het onder de aandacht houden van integriteit onder hun politieke ambtsdragers. Integriteit behoeft immers doorlopende aandacht.

De handreiking heeft de vorm van een toolbox met daarin negen praktisch uitgewerkte tools. De meeste tools hebben betrekking op de selectiefase. In deze fase vindt immers de belangrijkste afweging plaats. De tools zijn zo vormgegeven dat ze direct toepasbaar zijn. U kunt ervoor kiezen een of enkele tools toe te passen. De tools zijn namelijk onafhankelijk van elkaar te gebruiken. Daarnaast is het mogelijk delen van de tools te gebruiken of te verrijken met elementen speciaal gericht op uw eigen partij.

De negen tools helpen bij het vergroten van het integriteitsbewustzijn onder (kandidaat) politieke ambtsdragers en het in beeld brengen van integriteitsrisico's. Deze tools worden in onderstaand overzicht aangeduid met de letters A tot en met I. De dilemmakaarten (tool I) kunnen worden gebruikt in de combinatie met de tools F en H of op een ander moment naar keuze, bijvoorbeeld bij een voorlichtingsbijeenkomst voor kandidaat politieke ambtsdragers. Bij de toepassing van de tools C, D en F worden persoonsgegevens verwerkt. Op de verwerking van deze persoonsgegevens is de Algemene verordening gegevensbescherming (AVG) van toepassing. Nadere uitleg volgt onder het kopje privacy.

De tools kunnen worden toegepast bij de werving en selectie van zowel volksvertegenwoordigers als bestuurders. De toepassing van de tools kan dan wel verschillend zijn. Ook de weging van bepaalde bevindingen kan in het geval van een bestuurder anders zijn dan in het geval van een volksvertegenwoordiger (bijvoorbeeld bij nevenfuncties of financiële belangen).

Overigens zal voor de benoeming van een bestuurder door de gemeenteraad, provinciale staten of het algemeen bestuur doorgaans een uitgebreide risicoanalyse worden uitgevoerd. Zie hiervoor de Handleiding basisscan integriteit.

#### **Privacy**

Sinds 25 mei 2018 is de Algemene verordening gegevensbescherming (AVG) van toepassing. Dat betekent dat in de hele Europese Unie (EU) dezelfde privacywetgeving geldt. De Wet bescherming persoonsgegevens (Wbp) geldt niet meer. Wanneer in het kader van de werving en selectie van kandidaat volksvertegenwoordigers of bestuurders (bijzonder) persoonsgegevens worden verwerkt dient dit te gebeuren conform de AVG.

Om persoonsgegevens te mogen verwerken dient een grondslag aanwezig te zijn.<sup>1</sup> Een van deze grondslagen is toestemming. Het verzoek om toestemming moet in begrijpelijke en gemakkelijke toegankelijke vorm aangeboden worden, én in duidelijke en eenvoudige taal. De toestemming dient te worden gegeven door middel van een duidelijke actieve handeling. Dit kan bijvoorbeeld met een schriftelijke verklaring. Hieruit moet blijken dat de betrokkene vrijelijk, specifiek, geïnformeerd en ondubbelzinnig met de verwerking van zijn persoonsgegevens instemt (rechtsoverweging 32 AVG). De verwerking van persoonsgegevens met tool C zal met toestemming gebeuren.

---

<sup>1</sup> De grondslagen zijn opgenomen in artikel 6 van de Algemene verordening gegevensbescherming.

Met alleen toestemming van een kandidaat ben je er echter niet als partij. Bij een sollicitatieprocedure of screening is het immers lastig om als kandidaat toestemming te weigeren. Deze toestemming wordt daarom niet geacht vrijelijk te zijn gegeven. Dit betekent dat er een andere grondslag aanwezig dient te zijn. In het geval van de selectie van kandidaten voor politieke partijen kan beargumenteerd worden dat een gerechtvaardigd belang (ook een grondslag) aanwezig is om persoonsgegevens te verzamelen. De verwerking van persoonsgegevens bij de tools D en F zal gebeuren in het kader van een gerechtvaardigd belang.

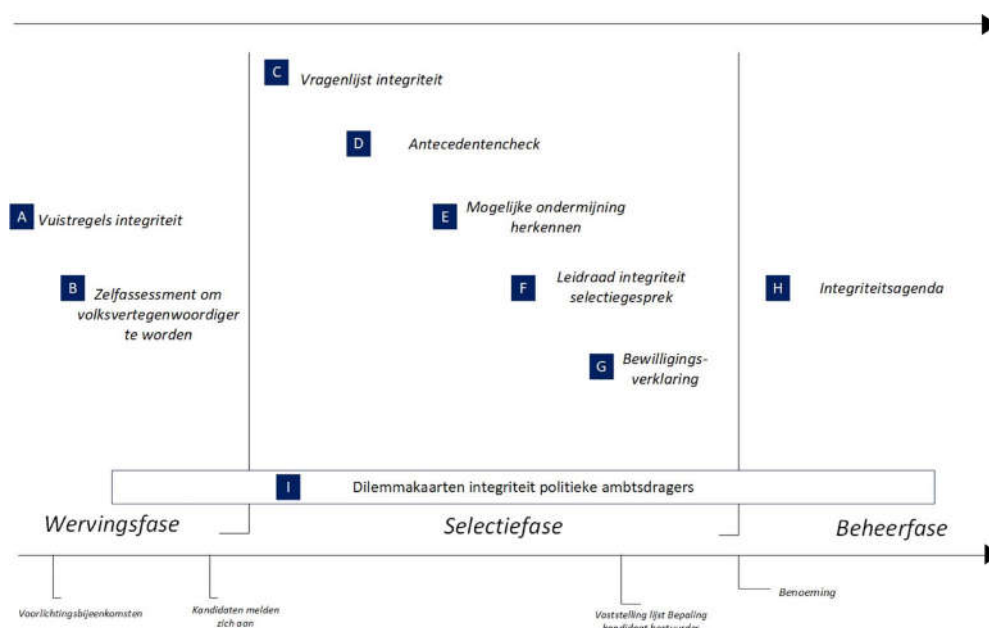
Daarnaast geldt dat de verzameling van persoonsgegevens moet voldoen aan de beginselen van proportionaliteit en subsidiariteit. Dit betekent dat het doel van de verwerking in verhouding moet staan tot de inbreuk op de privacy van de kandidaat en dat het doel niet op een voor de kandidaat minder nadelige manier bereikt kan worden. In de praktijk houdt dit in dat niet meer informatie dan noodzakelijk over de kandidaat verzameld mag worden.

De verwerking van bijzondere persoonsgegevens (zoals nationaliteit, medische situatie of politieke voorkeur) is in beginsel verboden. In de AVG en de uitvoeringswet AVG zijn uitzonderingen opgenomen op het verbod. Zo kunnen bijzondere persoonsgegevens worden verwerkt indien de betrokkene uitdrukkelijk toestemming heeft gegeven voor de verwerking van die persoonsgegevens. Daarnaast kan een stichting of vereniging die op politiek gebied werkzaam is, in het kader van haar gerechtvaardigde activiteiten en met passende waarborgen, mits de verwerking uitsluitend betrekking heeft op de (voormalige) leden van de instantie de persoonsgegevens en de persoonsgegevens niet zonder de toestemming van de betrokkenen buiten die instantie worden verstrekt, bijzondere persoonsgegevens verwerken.

Wel gelden ook hier weer de beginselen van proportionaliteit en subsidiariteit.

Tot slot geldt in alle gevallen dat op een zorgvuldige manier met persoonsgegevens omgegaan dient te worden en dat deze niet langer dan noodzakelijk bewaard mogen worden. Daarbij past een heldere uitleg over het doel van de verzameling van persoonsgegevens en de wijze waarop hier door de partij mee om wordt gegaan. De procedure rond de integriteits-toetsing en het inzetten van de tools dient vooraf voor een ieder transparant te zijn. De kandidaat behoort in ieder geval ten aanzien van het inzetten van tool C, D of F vooraf te worden geïnformeerd.

### Leidraad integriteitstoetsing



## Tool A Vuistregels integriteit

### Beschrijving

Voor burgers met politieke aspiraties is niet altijd duidelijk wat integriteit binnen het openbaar bestuur inhoudt. Er bestaat ook geen eenduidige definitie van het begrip integriteit. Het wordt vaak gedefinieerd als handelen overeenkomstig de (daarvoor) geldende morele waarden en normen en de daarmee samenhangende regels. Integriteit is daarmee deels afhankelijk van de context en situatie. Er bestaat dan ook een groot grijs (volgens sommigen veelkleurig) gebied waarbinnen de scheidslijnen tussen integer en niet integer handelen minder helder zijn.

Een decentrale politieke partij kan in dit kader ervoor kiezen om zijn eigen vuistregels op het gebied van integriteit en gedrag op te stellen. Er kunnen hiervoor twee redenen bestaan:

- Er wordt met eigen vuistregels op het gebied van integriteit en gedrag al in de wervingsfase gewerkt aan het integriteitsbewustzijn en het voorkomen van risico's op het gebied van integriteit.
- De partijbeginselen op het gebied van integriteit kunnen verdergaan dan de afspraken op het gebied van integriteit en gedrag die meestal in de Gedragscode Integriteit van de gemeente, provincie of waterschap staan.

Deze tool beschrijft een aantal voorbeelden van vuistregels op het gebied van integriteit waar een partij aan kan denken bij het opstellen van zijn eigen vuistregels.

### Doel

- Vergroten integriteitsbewustzijn onder (kandidaat) partijfunctionarissen.
- Uitdragen kernwaarden partij op het gebied van integriteit.
- Leidraad in geval van twijfel, discussie en vragen met betrekking tot integriteit.
- Voorkomen van integriteitsschendingen.
- Integratie partijbeginselen met integriteitsbeginselen.

### Toepassing

- De vuistregels worden vastgesteld door de algemene ledenvergadering dan wel het bestuur van de decentrale politieke partij.
- De vuistregels zijn van toepassing op (kandidaat) volksvertegenwoordigers, (kandidaat) bestuurders, leden van het afdelingsbestuur en leden van de selectiecommissie.
- In de wervingsfase ondertekenen zij de vuistregels. Hiermee geven zij aan op de hoogte te zijn van de vuistregels en conform deze regels te handelen.

### Voorbeelden vuistregels integriteit

- *Dienstbaarheid*: ik volg de wet- en regelgeving en daarnaast sluit mijn (privé) handelen aan op de (kern) waarden van de partij.
- *Functionaliteit*: mijn handelen is in lijn met de functie die ik vervul in de partij.
- *Onafhankelijkheid*: ik ben transparant over mijn persoonlijke belangen. Besluiten die ik neem worden niet beïnvloed door een persoonlijk belang.
- *Betrouwbaarheid*: ik ben te vertrouwen en ik houd me aan mijn afspraken. Ik gebruik bevoegdheden, middelen en informatie waarover ik door mijn functie beschik alleen voor het doel waarvoor ik het verkregen heb. Ik deel vertrouwelijke informatie niet met anderen.
- *Zorgvuldigheid*: ik gedraag mij naar alle organisaties en burgers op correcte, fatsoenlijke en respectvolle wijze. Ik neem de ander serieus behandel eenieder op gelijke wijze.
- *Transparantie*: ik ben open over risico's en dilemma's op het gebied van integriteit. Ik kan altijd uitleggen waarom ik op een bepaalde manier heb gehandeld en ben daartoe ook bereid. Bovendien spreek ik anderen aan op mogelijk niet-integer gedrag.
- *Vertrouwen*: ik verklaar dat ik bovenstaande vuistregels ken en zal handelen conform deze vuistregels.

Plaats:

Datum:

Handtekening:



## Tool B Zelfassessment om volksvertegenwoordiger te worden

### Beschrijving

Voor het uitvoeren van bepaalde activiteiten door volksvertegenwoordigers zijn normen en beginselen in de wet vastgelegd. Sommige activiteiten mogen zij niet uitvoeren dan wel uitsluitend na toestemming van het college van gedeputeerde staten of de Minister. Dit is in de wet vastgelegd mede met het oog op belangenverstrengeling en het mogelijk schenden van regels op het gebied van integriteit. Indien iemand overweegt zich als volksvertegenwoordiger kandidaat te stellen, is het goed zich te realiseren waar eventueel de risico's liggen. Het zelfassessment geeft inzicht in deze risico's.

### Doel

Door het invullen van onderstaande vragenlijst over persoonlijke omstandigheden krijgt de potentiële kandidaat enig zicht op de mogelijke risico's die hij als volksvertegenwoordiger kan gaan lopen vanuit de optiek van het mogelijk schenden van regels op het gebied van integriteit. Het vergroot ook het bewustzijn van de kandidaat wat het betekent volksvertegenwoordiger te zijn.

### Toepassing

Door het zelf invullen van onderstaande vragenlijst kan iemand die overweegt volksvertegenwoordiger te worden de afweging maken zich kandidaat te stellen. In de vragenlijst wordt ingezoomd op persoonlijke omstandigheden die betrokkene als volksvertegenwoordiger kwetsbaar kunnen maken vanuit de optiek van integriteit.

## Vragenlijst zelfassessment integriteit vragenlijst om volksvertegenwoordiger te worden

1. Bent u op dit moment werkzaam **bij** de gemeente/provincie/waterschap waar u volksvertegenwoordiger wilt worden? Ja/Nee<sup>2</sup> (bijv. in loondienst of gedetacheerd vanuit een bureau)
2. Bent u op dit moment werkzaam **voor** de gemeente/provincie/waterschap waar u volksvertegenwoordiger wilt worden? Ja/Nee (bijv. u doet een onderzoek of geeft advies)
3. Bent u als advocaat of adviseur in geschillen werkzaam ten behoeve van (het bestuur van) gemeente/provincie/waterschap dan wel ten behoeve van een wederpartij van (het bestuur van) gemeente/provincie/waterschap waar u volksvertegenwoordiger wilt worden? Ja/Nee
4. Bent u voornemens een overeenkomst (bijv. pacht van grond of verhuur van onroerende zaak) aan te gaan met de gemeente dan wel werkzaamheden voor de gemeente te verrichten?
5. Bent u of uw partner in conflict dan wel heeft u een juridische procedure lopen met gemeente/provincie/waterschap waar u volksvertegenwoordiger wilt worden? Ja/Nee<sup>3</sup>
6. Bent u ambtenaar, griffier of lid van de rekenkamer bij het orgaan waar u volksvertegenwoordiger wilt worden? Ja/Nee<sup>4</sup>
7. Bent u minimaal 18 jaar? Ja/Nee
8. Heeft u voldoende tijd ter beschikking (uit onderzoek komt naar voren dat het raadslidmaatschap circa 16 uur in de week kost)? Ja/Nee<sup>5</sup>
9. Heeft u vrienden en/of familie met banden in het criminele circuit? Ja/Nee<sup>6</sup>
10. Woont u, of bent u van plan te verhuizen naar de gemeente/provincie/waterschap waar u volksvertegenwoordiger wilt worden? Ja/ Nee<sup>7</sup>.

---

<sup>2</sup> De vragen 1 tot en met 4 richten zich op activiteiten die volgens de wet niet mogen worden uitgevoerd door volksvertegenwoordigers tenzij het college van Gedeputeerde Staten (bij raadsleden en leden van het AB) dan wel de Minister (bij statenleden) hier toestemming voor geeft.

<sup>3</sup> Indien ja, dan moet er door de volksvertegenwoordiger, afhankelijk van het soort procedure, met de nodige omzichtigheid worden gehandeld. Het kan verstandig zijn het conflict dan wel de procedure voor het aantreden als volksvertegenwoordiger af te ronden.

<sup>4</sup> Ambtenaren van het eigen orgaan mogen volgens de wet geen volksvertegenwoordiger worden.

<sup>5</sup> Indien nee, dan wordt afgeraden volksvertegenwoordiger te worden.

<sup>6</sup> Indien ja, dan wordt er een verhoogd risico gelopen op ondermijning.

<sup>7</sup> Indien nee, dan kunt u volgens de wet geen volksvertegenwoordiger worden.

## Tool C Vragenlijst integriteit

### Beschrijving

Als een kandidaat zich aanmeldt om politiek ambtsdrager te worden, ontvangt u doorgaans een CV en eventueel enige aanvullende informatie over de kandidaat. In aanvulling daarop is een integriteitsvragenlijst een middel om enig inzicht te krijgen in mogelijke integriteitsrisico's van een kandidaat. De vragen hebben o.a. betrekking op nevenfuncties, persoonlijke (financiële) belangen, eventuele relatie met de gemeente/provincie/waterschap, beroep en nevenfuncties van partner en familieleden. Enkele vragen geven ook inzicht in risico's die zouden kunnen leiden tot uitval en wellicht dat een volksvertegenwoordiger spookvertegenwoordiger wordt. Deze vragenlijst geldt voor zowel kandidaat volksvertegenwoordigers als kandidaat bestuurders.

De vragenlijst integriteit is geen afvinklijst maar bedoeld om inzicht te krijgen in mogelijke risico's op het gebied van integriteit. *Mogelijke* risico's, omdat het enkele feit dat iemand nevenfuncties bekleedt geenszins hoeft te betekenen dat dit een risico oplevert. De weging in hoeverre bepaalde nevenfuncties, het aantal nevenfuncties of familiebanden in de weg staan aan de invulling van een politiek ambt kan in het geval van een kandidaat bestuurder anders uitvallen dan in het geval van een kandidaat volksvertegenwoordiger. Ook kan de weging afhangen van de context of omstandigheden van het geval. Ga daarom altijd het gesprek aan in het geval een mogelijk integriteitsrisico wordt gesignaleerd.

Bij toepassing van deze tool worden persoonsgegevens verwerkt. De kandidaat dient vooraf toestemming te geven en te weten wat er met deze informatie gebeurt. De gegevens van de kandidaat mogen bovendien niet langer bewaard worden dan strikt noodzakelijk.<sup>8</sup>

### Doel

- Informatie krijgen over mogelijke integriteitsrisico's bij een kandidaat.
- Bijdragen aan het integriteitsbewustzijn van de kandidaat omdat de vragenlijst de kandidaat namelijk dwingt stil te staan bij mogelijke integriteitsrisico's die hij met zich meedraagt.
- Het bieden van aanknopingspunten voor het gesprek met de selectiecommissie dan wel vertegenwoordigers van de partij.

### Toepassing

- Stuur de integriteitsvragenlijst minimaal een week voor het selectiegesprek naar de kandidaat.
- Vraag de kandidaat de vragenlijst tenminste een dag voorafgaand aan het selectiegesprek ingevuld te retourneren.
- Indien gewenst kunt u de vragenlijst vergezeld laten gaan van de vuistregels integriteit (tool A) van uw partij en de kandidaat ook hier voor laten tekenen.

---

<sup>8</sup> Richtlijn is vier weken nadat een kandidaat is benoemd. Deze termijn geldt voor de kandidaten die de functie niet hebben gekregen.

### Sjabloon integriteitsvragenlijst

Het doel van deze vragenlijst is inzicht te krijgen in mogelijke risico's die gepaard gaan met uw vervulling van het ambt van politiek ambtsdrager. In het gesprek met de selectiecommissie dan wel vertegenwoordiger van de partij die bepaalt wie als bestuurder wordt voorgedragen, zal nader op uw antwoorden worden ingegaan. Uw antwoorden op de vragenlijst dienen als input voor het selectiegesprek en zullen vertrouwelijk worden behandeld.

#### Hoofdfuncties en belangen

1. Heeft u op dit moment een arbeidsrelatie (loondienst)? [Nee/ja, namelijk...]  
Bij ja: Heeft uw huidige arbeidsrelatie een relatie met gemeente/provincie/waterschap? [Nee/ja, namelijk...]
2. Heeft u een eigen onderneming (inclusief ZZP), of heeft u deze de afgelopen 3 jaar gehad? [Nee/ja, namelijk (naam onderneming)]  
Bij ja: Heeft de onderneming op dit moment –voor zover bekend– een zakelijke relatie met gemeente/provincie/waterschap? [Nee/ja, namelijk...]
3. Heeft u een belang in een niet eigen onderneming (niet beursgenoteerd) die op dit moment –voor zover bekend– een zakelijke relatie heeft met gemeente/provincie/waterschap? [Nee/ja, namelijk (naam onderneming en beschrijving relatie)]
4. Bent u op dit moment als advocaat, adviseur of gemachtigde werkzaam geweest voor de gemeente of voor een wederpartij van de gemeente? [Nee/ja, namelijk...]
5. Vertegenwoordigt of adviseert u op dit moment anderen over het aangaan van een overeenkomst met gemeente/provincie/waterschap? [Nee/ja, namelijk...]

#### Nevenfuncties

6. Welke nevenfuncties<sup>9</sup> heeft u op dit moment of recent (binnen nu en 3 jaar) beëindigd? Beantwoord per nevenfunctie:
  - Bij welke organisatie heeft u deze nevenfunctie?
  - Welke functie bekleedt u bij deze organisatie?
  - Heeft deze organisatie enig financieel verband met de gemeente/provincie/waterschap; ontvangt zij bijvoorbeeld subsidie? [Nee/ja, namelijk.../weet ik niet]
  - Vormt de uitoefening van deze nevenfunctie volgens u een risico met het oog op een goede invulling van uw toekomstige ambt? [Nee/ja, namelijk.../weet ik niet]

#### Familie en vrienden

7. Vervult een familielid of een vriend een functie bij gemeente/provincie/waterschap? [Nee/ja, namelijk...]
8. Vervult een familielid of een vriend een functie waarbij volgens u sprake kan zijn van een risico met het oog op een goede invulling van uw ambt? [Nee/ja, namelijk...]

#### Tot slot

9. Hoeveel tijd heeft u per week gemiddeld beschikbaar voor besteding aan het ambt? [...uur/week] (uitsluitend voor kandidaat volksvertegenwoordigers en kandidaat deeltijd bestuurders)
10. Speelt er op dit moment iets in uw persoonlijke leven dat uw beschikbaarheid voor het ambt mogelijk (tijdelijk) kan verminderen? [Nee/ja, namelijk...]
11. Heeft u zelf nog punten die u wilt meegegeven en/of waar u tijdens het gesprek specifiek aandacht aan wilt besteden? [Nee/ja, namelijk...]

#### Aanvullende vragen voor een kandidaat bestuurder

12. Is er vanuit uw privésituatie sprake van een financieel belang binnen de gemeente/provincie/waterschap- grenzen? Denkt u hierbij aan: effecten, vorderingsrechten, (land)bougrond, een financiële deelneming in ondernemingen en onroerend goed (niet zijnde uw eigen woonhuis) [Nee/ja, namelijk...]

<sup>9</sup> Een nevenfunctie is een activiteit die iemand naast zijn of haar hoofdfunctie uitvoert. In het geval iemand volksvertegenwoordiger of bestuurder wordt, dan wordt dat aangemerkt als hoofdfunctie.

Door ondertekening van de vragenlijst geeft u toestemming voor het gebruik van het door u ingevulde informatie in het kader van de selectieprocedure voor de functie van [in te vullen]. Na afronding van de procedure wordt deze informatie binnen 4 weken <sup>10</sup>vernietigd.<sup>11</sup>

Plaats:

Datum:

Handtekening:

---

<sup>10</sup> Richtlijn is vier weken nadat een kandidaat is benoemd. Deze termijn geldt voor de kandidaten die de functie niet hebben gekregen.

<sup>11</sup> Indien deze informatie aan derden wordt verstrekt dient betrokkene geïnformeerd te worden voorafgaand aan het geven van toestemming.

## Tool D Antecedentencheck

### Beschrijving

Een antecedentencheck is een onderzoek naar het verleden van een kandidaat. De vorm en diepgang waarmee dit onderzoek wordt uitgevoerd kunnen verschillen. De antecedentencheck kan bestaan uit:

- Openbare bronnenonderzoek. Een onderzoek in bronnen die voor eenieder toegankelijk zijn.
- Aanvraag Verklaring omtrent het gedrag (VOG). Een VOG is een verklaring waaruit blijkt dat het gedrag van de kandidaat in het verleden, geen bezwaar vormt voor het vervullen van een specifieke taak of functie in de samenleving.
- Referentieonderzoek. Het opvragen van referenties en het bevragen van deze referenties op hun ervaringen met de kandidaat (alleen bij kandidaat bestuurders).

Bij toepassing van deze tool worden persoonsgegevens verzameld. De grondslag om deze gegevens te verwerken zal vaak liggen in het gerechtvaardigd belang. De kandidaat dient hier vooraf over geïnformeerd te worden. Daarnaast dienen de resultaten achteraf besproken te worden met betrokkene. De gegevens van de kandidaat mogen bovendien niet langer bewaard worden dan strikt noodzakelijk.

De antecedentencheck dient niet verder te gaan dan noodzakelijk met het oog op het doel ervan. Dit houdt in dat gericht informatie over de kandidaat verzameld dient te worden die noodzakelijk is voor de beoordeling of iemand geschikt is voor de functie van volksvertegenwoordiger dan wel bestuurder.

### Doel

Door middel van een antecedentencheck kunt u zich een beeld vormen van mogelijke integriteitsrisico's van een kandidaat volksvertegenwoordiger of bestuurder.

### Toepassing

De antecedentencheck kan op verschillende momenten in het proces van werving en selectie worden uitgevoerd (zie onder). Betrokkene moet vooraf geïnformeerd worden over de toepassing van deze tool.

- Openbare bronnenonderzoek

Een goed moment voor een openbaar bronnenonderzoek is in de aanloop naar een gesprek met de selectiecommissie dan wel met de vertegenwoordiger van de partij die bepaalt wie als bestuurder wordt voorgedragen. Het openbare bronnenonderzoek wordt uitgevoerd door de selectiecommissie dan wel een vertegenwoordiger van de partij. De resultaten van dit onderzoek vormen een aanvulling op de vragenlijst die door de kandidaat is ingevuld. De resultaten van het openbare bronnenonderzoek worden met de kandidaat besproken tijdens het selectiegesprek.

## Openbare bronnenonderzoek

Een openbaar bronnenonderzoek bestaat uit een onderzoek in bronnen die voor eenieder toegankelijk zijn. Om toegang tot enkele van deze bronnen te krijgen dient een vergoeding te worden betaald. Onderstaande bronnen zijn allen toegankelijk via het internet. Bijgevoegde beschrijving biedt houvast bij het uitvoeren van dit onderzoek.

### Zoekmachine

- *Persoonlijk*: zoek op naam, ook in combinatie met gemeente, integriteit, conflict
- *Werk*: zoek naar eventueel eigen bedrijf of voormalig werkgever – beoordeel in hoeverre (voormalige) activiteiten in relatie staan tot de beoogde functie
- *Check op vragenlijst*: zoek naar extra informatie bij eventuele aandachtspunten volgend uit de vragenlijst
- *Politieke banden*: zoek naar het politieke verleden van kandidaat, bijvoorbeeld of deze in het verleden lid is geweest van een andere partij.

### LinkedIn

- *Arbeidsverleden*: beoordeel in hoeverre (voormalige) activiteiten in relatie staan tot de beoogde functie
- *Nevenactiviteiten*: beoordeel in hoeverre (voormalige) nevenactiviteiten in relatie staan tot de beoogde functie
- *Professionele relaties*: beoordeel in hoeverre professionele relaties in relaties staan tot de beoogde functie

### Sociale Media (Twitter/Facebook/Instagram)

- *Gedrag*: Zoek naar controversiële tweets, foto's en posts, interesses en openlijke conflicten. –
- *Persoonlijke overtuiging*: Beoordeel in hoeverre de uitingen van een kandidaat overeenkomt met de uitgangspunten van de partij.

### Company Info (abonnement vereist)

- *Bedrijf/activiteiten*: Zoeken op naam en naam partner – beoordeel in hoeverre (voormalige) banden, activiteiten, bestuursfuncties en ondernemingen van zowel de kandidaat als de partner in relatie staan tot de beoogde functie.

### LexisNexis (abonnement vereist)

- *Persoonlijk/werk*: Zoek op naam (maak bij veel hits gebruik van zoektermen als 'naam woonplaats', 'integriteit' en 'conflict'). Zoek ook naar eventuele aandachtspunten die voortkomen uit de vragenlijst.

- Verklaring Omtrent het gedrag (VOG)

Een goed moment om een kandidaat volksvertegenwoordiger of bestuurder een VOG aan te laten vragen is wanneer de selectiecommissie of de partij voornemens is deze kandidaat op de kieslijst te plaatsen dan wel voor te dragen als bestuurder. Hierdoor wordt nagegaan of de kandidaat geen strafbare feiten heeft begaan die de kandidaatstelling in de weg kan staan.

In het geval de kandidaat geen VOG wordt verstrekt, wordt aangeraden als partijbestuur hierover een gesprek te voeren met de kandidaat. Tijdens dit gesprek dient te worden afgewogen in hoeverre het niet verstrekken van de VOG in de weg staat tot het vervullen van het toekomstige ambt. Gezamenlijk dienen de risico's te worden afgewogen waarbij in het uiterste geval wordt besloten de kandidaat niet op de kieslijst te plaatsen dan wel niet voor te dragen als bestuurder.

## Aanvragen Verklaring omtrent het gedrag (VOG)

### Procedure VOG

Een Verklaring Omtrent het Gedrag (VOG) is een verklaring waaruit blijkt dat op dat moment in de justitiële documentatie geen indicaties staan die een bezwaar vormen het gedrag van de kandidaat in het verleden geen bezwaar vormt voor het vervullen van een specifieke taak of functie in de samenleving.

Een VOG wordt afgegeven door Justis, de screeningautoriteit van het ministerie van Veiligheid en Justitie. Als iemand een VOG aanvraagt, doet Justis onderzoek naar het justitiële verleden van een persoon. Een persoon krijgt in ieder geval een VOG als hij of zij geen strafbaar feit heeft gepleegd dat relevant is voor de betreffende functie.

Het specifieke screeningsprofiel dat gehanteerd wordt bij politieke ambtsdragers geldt voor alle kandidaat volksvertegenwoordigers, -wethouders en -gedeputeerden. Bij de toets aan dit screeningsprofiel geldt een terugkijktermijn van tien jaar.

Mocht Justis op basis van de screening voornemens zijn geen VOG te verstrekken dan krijgt de aanvrager hiervan melding. Ook wordt de aanvrager uitgenodigd zijn zienswijze hierop in te dienen, waarna Justis een definitief besluit neemt. Mocht de kandidaat geen VOG krijgen dan kan de kandidaat bezwaar maken bij de Minister voor Rechtsbescherming. De VOG is een preventief screeningsinstrument. Weigering van de VOG leidt niet tot een uitsluiting van het kiesrecht.

### Aanvragen VOG

Een VOG kan zowel digitaal als via de gemeente worden aangevraagd. Onderstaand een korte beschrijving. De link leidt naar een meer uitgebreide beschrijving van de aanvraagprocedure.

- Digitaal. Een kandidaat kan een VOG digitaal aanvragen als de aanvraag digitaal is klaargezet door de partij. Daarvoor moet de partij de beschikking hebben over eHerkenning en de aanvraag online voorbereiden via justis.nl.
- Via gemeente. Een kandidaat vraagt een VOG via de gemeente aan door een volledig ingevuld aanvraagformulier in te dienen bij de afdeling Burger-/Publiekszaken van de gemeente waar hij/zij staat ingeschreven in de Basisregistratie Personen. Dit formulier ontvangt de kandidaat van de partij.

<https://www.justis.nl/producten/vog/vog-aanvragen/>

- Referentieonderzoek bij kandidaat bestuurders

Vraag de kandidaat minstens twee referenties op te geven. Met referenties worden personen (niet familieleden) bedoeld die iets kunnen verklaren over de integriteit van de kandidaat. Bel deze referenties na en stel enkele vragen (zie hiervoor Tool F - Leidraad integriteit selectiegesprek). Het referentieonderzoek vindt plaats nadat het selectiegesprek met de kandidaat bestuurder heeft plaatsgevonden. Het onderzoek dient om te checken of tijdens het selectieproces opgedane indrukken overeenkomen met die van derden. Omdat het een relatief zwaar middel is, wordt aangeraden dit alleen te gebruiken bij een voorgenomen voordracht van een kandidaat bestuurder.



## Tool E Mogelijke ondermijning herkennen

### Beschrijving

Georganiseerde, ondermijnende criminaliteit omvat veel soorten criminaliteit en daarmee samenhangende activiteiten. De georganiseerde criminaliteit maakt gebruik van diensten uit de bovenwereld om zijn activiteiten uit te voeren. Om dat voor elkaar te krijgen, schuwen criminelen het niet om anderen te beïnvloeden of onder druk te zetten. Hierbij moet gedacht worden aan bestuurders bij de overheid, volksvertegenwoordigers, overheidsbeambten, bedrijven en onschuldige burgers. Het gevolg hiervan is dat boven- en onderwereld steeds meer met elkaar verstrengeld kan raken. Dit ondermijnt en bedreigt de samenleving en rechtsstaat. Met ondermijning van het openbaar bestuur wordt bedoeld dat criminelen of criminele organisaties zich mengen met het openbaar bestuur en daarmee besluitvorming beïnvloeden.

Ondermijning is moeilijk te herkennen bij kandidaten die zich bij een partij melden om politieke ambtsdrager te worden. Om het mogelijk herkenbaar te maken is een lijst opgesteld met zogenaamde “red flags ondermijning”. Wanneer op basis van de tools C of D blijkt dat een van de zogenaamde “red flags ondermijning” mogelijk bij een kandidaat aan de orde is, kan hierover bij tool F worden doorgevraagd.

### Doel

Inzicht krijgen of een kandidaat mogelijk over kan gaan tot ondermijning van het openbaar bestuur.

### Toepassing

Op basis van vragenlijst (tool C) en Antecedentenonderzoek (tool D) nagaan of er een aanknopingspunt is in bijgaande lijst van “red flags ondermijning”. Indien het vermoeden bestaat dat bij de kandidaat sprake is van een of meer “red flags” brengt dat een risico met zich mee. Daarom dient de selectiecommissie hierop door te vragen in het selectiegesprek (tool F).

### **Longlist red flags voor mogelijke ondermijning**

- Afkomstig uit het buitengebied met veel opslagruimtes;
- Lid van een motorclub;
- Eigenaar, huurders en bewoners van woonwagens ('kampers');
- 'Windhapper' (geen inkomen, veel geld);
- Eigenaar horecaonderneming (bijv. in verband met mogelijke financiering met zwart geld);
- (Verhuur)makelaar, verhuurbemiddelaar (met name vastgoedondernemingen die volgens het handelsregister geen werkzame personen hebben) die mogelijk hun panden (onder druk) laten gebruiken voor bijvoorbeeld drugs- of wapenhandel;
- Taxateur van onroerende zaken;
- Exploitant van pandhuizen en domicilieverleners;
- Ondernemer in het bezit van een of meer loodsen;
- Lid van harde kern van een voetbalclub;
- In het bezit van bungalow(s) in vakantiepark(en) en/of eigen terrein(en) op camping(s) die mogelijk onder de dekmantel van recreatief gebruik worden misbruikt voor bijvoorbeeld illegale prostitutie, drugshandel of andere misdrijven;
- Legale financiële dienstverlener om criminele winsten wit te wassen zoals banken, verzekeraars en financieel adviseurs;
- Eigenaar van een massagesalon (bijv. in relatie tot mensenhandel, -smokkel en uitbuiting);
- Eigenaar van een garagebedrijf (bijv. in relatie tot witwaspraktijken);
- Oprichter brievenbusvennootschap(pen);
- Eigenaar van of betrokken bij logistieke voorzieningen om criminele activiteiten te kunnen uitvoeren zoals een containeroverslag in de haven voor drugs- of mensensmokkel, post- en pakketstromen voor het versturen van xtc-pillen.

## Tool F Leidraad integriteit selectiegesprek

### Beschrijving

Belangrijk is om in het selectiegesprek aandacht te geven aan integriteit door de kandidaat hier verschillende vragen over te stellen. Naast vragen over de persoonlijke situatie (bijvoorbeeld naar aanleiding van de integriteitsvragenlijst) zijn er ook meer algemene vragen over integriteit. Sommige vragen zijn namelijk zo persoonlijk dat ze beter in een interview dan in een vragenlijst gesteld kunnen worden.

Let ook hier weer op dat bij toepassing van deze tool persoonsgegevens wordt verzameld. Indien van het gesprek een verslag wordt gemaakt dan geldt dat de kandidaat voorafgaand of tijdens het gesprek geïnformeerd dient te worden en het verslag niet langer bewaard mag worden dan strikt noodzakelijk.

### Doel

Integriteit op gestructureerde wijze onderdeel maken van het selectiegesprek.

### Toepassing

- Tijdens het eerste gesprek bevraagt de selectiecommissie de kandidaat onder andere over integriteit. Dit kan aan de hand van de ingevulde integriteitsvragenlijst en onderstaande aanvullende vragen.
- Verbinding leggen met Tool D, doorvragen op eventuele “red flags” ondermijning.
- Eventueel kunt u een dilemma voorleggen van de dilemmakaarten (zie tool H).

## Aanvullende vragen selectiegesprek

### Activiteiten verleden

- Heeft u in het verleden in uw politieke of persoonlijke leven activiteiten ontplooid die u chantabel kunnen maken? Heeft u bijvoorbeeld forse schulden, een geheime relatie of een verslaving? Ben u wel eens gechanteerd? Zo ja, wanneer en waarover?
- Heeft u in het verleden in uw politieke of persoonlijke leven activiteiten ontplooid die een belemmering vormen in uw toekomstig functioneren?

### Conflicten

- Bent u wel eens (al dan niet openbaar) beschuldigd van niet integer gedrag? Zo ja waarover en in welke verband? Wat waren de gevolgen?
- Bent u ooit in negatieve zin in de media verschenen in relatie tot uw integriteit?
- Heeft u conflicten gehad met organisaties of personen binnen de gemeente/provincie/waterschap? Zo ja welke en waarover? Zal dit een belemmering vormen in uw functioneren?

### Tenslotte

- Langslopen eventuele red flags ondermijning.
- Bent u lid (geweest) van een andere politieke partij? Zo ja welke en wanneer? Heeft u voor die partij een bestuurs- of politieke functie bekleed? Zo ja welke?
- Als wij uw naam op Google intikken wat zouden wij dan mogelijk over u tegenkomen met het oog op integriteit?
- Heeft u alles gemeld aangaande uw integriteit?

### Extra vragen voor kandidaat bestuurder

- Bent u in de afgelopen jaren als gevolg van een (arbeids)conflict ergens vertrokken met een reden die (in)direct verband kan houden met de vervulling van uw toekomstige ambt? Wanneer was dat, waar en waarover?
- Bent u in de afgelopen jaren betrokken geweest (of thans betrokken) bij een juridische procedure/geschil dat (in)direct gevolgen kan hebben voor de vervulling van uw toekomstige ambt? Zo ja waar ging/gaat dit over?

## Tool G Bewilligingsverklaring

### Beschrijving

Een bewilligingsverklaring is een verzameling bepalingen die een kandidaat politiek ambtsdrager voor de verkiezing tekent. Door ondertekening van een bewilligingsverklaring stemt de kandidaat in met de voorwaarden die de partij stelt. In plaats van onderstaand sjabloon, of in aanvulling daarop, kunt u in de bewilligingsverklaring partijregels of -beginselen opnemen die specifiek binnen uw partij gelden. De bewilligingsverklaring heeft geen juridische status maar draagt bij aan het integriteitsbewustzijn en verantwoordelijkheidsbesef van de kandidaat.

### Doel

De kandidaat committeert zich aan de verplichtingen behorende bij het ambt van volksvertegenwoordiger. De bewilligingsverklaring is ook een tool om spookverteenwoordiging tegen te gaan.

### Toepassing

U laat kandidaten de bewilligingsverklaring voor de definitieve vaststelling van de lijst tekenen. Onderstaand vindt u een sjabloon voor een bewilligingsverklaring. Deze kunt u aanpassen op basis van de behoeften binnen uw partij.

### Sjabloon bewilligingsverklaring

1. Ik, (vermelden naam) ben lid van de partij/decentrale afdeling (vermelden naam decentrale partij/afdeling) en ik ben geen lid van een andere politieke partij.
2. Door deze verklaring te ondertekenen, bewillig ik in een kandidatuur voor (vermelden kandidaatstellingsprocedure).
3. Ik onderschrijf de grondslag, het doel en de kernwaarden, zoals vastgelegd in de vuistregels integriteit, van de partij.
4. Ik ben gehouden aan de binnen de partij geldende statuten, reglementen en voor het politieke werk relevante besluiten.
5. Ik ben gehouden om het door de partij opgestelde partijbeginselen en het daarop gebaseerde verkiezingsprogramma uit te dragen en te verdedigen.
6. Indien ik word verkozen, zal ik bij mijn installatie de belofte of de eed afleggen.
7. Indien ik word verkozen, zal ik deel uitmaken van de fractie.
8. Indien ik word verkozen, ben ik bereid om regelmatig met het bestuur van de betreffende geleding gesprekken te voeren aangaande verwachtingen omtrent mijn functioneren en daarover afspraken te maken.
9. Gedurende de selectieprocedure heb ik naar waarheid verklaard.

Plaats:

Datum:

Handtekening:

## Tool H Integriteitsagenda

### Beschrijving

Integriteit vraagt om voortdurende aandacht. Niet alleen tijdens werving en selectie maar ook daarna. In een integriteitsagenda is opgenomen op welke wijze integriteit onder de aandacht kan worden gehouden binnen de fractie. De agenda beschrijft op welke manier aandacht wordt besteed aan integriteit, op welk moment en wie daarvoor verantwoordelijk is. De agenda is in aanvulling op activiteiten die door de burgemeester, dijkgraaf of commissaris van de Koning en griffie worden georganiseerd.

### Doel

- Integriteit blijvend onder de aandacht houden binnen de fractie.

### Toepassing

- De fractie stelt de integriteitsagenda vast waarmee iedereen zich aan de agenda committeert.
- De fractie is onder eindverantwoordelijkheid van de fractievoorzitter zelf verantwoordelijk voor uitvoering van de agenda.
- Onderstaand worden mogelijke onderdelen van een integriteitsagenda beschreven. In de agenda wordt aangesloten bij een aantal natuurlijke momenten gedurende de zittingsperiode (eerste fractievergadering na installatie, beoordelingsmomenten).

### Mogelijke onderdelen integriteitsagenda

Inhoud	Proces	Wie
Vaststellen integriteitsagenda	Eerste fractievergadering na installatie vaststellen daarna continu bijhouden	Fractieleden
Portefeuilleverdeling fractie (rekening houden met mogelijke kwetsbaarheden)	Eerste fractievergadering na installatie vaststellen, daarna continu bijhouden	Fractieleden
Dilemmasessie (eventueel met dilemmakaarten)	Eenmaal per jaar	Fractieleden (eventueel met de bestuurder er bij)
Voortgangsgesprek fractielid (met daarin óók aandacht voor het thema integriteit)	Minimaal één keer halverwege de zittingsperiode, zo mogelijk frequenter	Fractievoorzitter, fractielid, eventueel bestuurslid partij
Evaluatiegesprek fractievoorzitter	Minimaal één keer halverwege de zittingsperiode, zo mogelijk frequenter	Voorzitter partij, fractievoorzitter

## Toelichting

### *Vaststellen integriteitsagenda*

Bespreek in de fractie hoe integriteit onder de aandacht wordt gehouden tijdens de zittingsperiode. Leg deze afspraken vast in een integriteitsagenda. Een integriteitsagenda kan alleen werken als deze wordt gedragen door de leden van de fractie, stel deze daarom als fractie vast. Houd gedurende de hele zittingsperiode bij dat deze agenda wordt gevolgd.

### *Portefeuilleverdeling*

Besteed bij de verdeling van portefeuilles binnen de fractie aandacht aan ieders nevenfuncties en – belangen. Het ligt voor de hand een portefeuille toe te kennen aan een fractielid dat bekend is met en binnen een bepaald domein, let hierbij echter wel op potentiële verstrengeling van belangen. Besteed uiteraard ook bij wisselingen van portefeuilles gedurende de zittingsperiode aandacht hieraan.

### *Dilemmasessie*

Organiseer jaarlijks een dilemmasessie voor alle fractieleden. Tijdens deze sessie kunnen door fractieleden voorbeelden worden aangedragen die zij zelf hebben meegemaakt. Onder leiding van de fractievoorzitter worden deze voorbeelden besproken. In het geval er geen voorbeelden worden aangedragen vanuit de fractie kan bij de dilemmasessie gebruik worden gemaakt van de dilemmakaarten (zie tool I).

In het geval de partij tevens een bestuurder levert, overweeg dan ook deze bestuurder uit te nodigen. In de dynamiek tussen volksvertegenwoordiging en bestuur kunnen zich interessante integriteitsdilemma's voordoen die zich lenen voor bespreking. Bijvoorbeeld op het gebied van de informatieplicht.

### *Voortgangsgesprek fractielid*

Tijdens het evaluatiegesprek tussen de fractievoorzitter en het fractielid (eventueel in aanwezigheid bestuurslid van de partij) komen tal van onderwerpen aan bod. Het is ook een natuurlijk moment om het onderwerp integriteit te bespreken. Dit kan aan de hand van de volgende vragen:

- Ben je dilemma's tegengekomen op het gebied van integriteit?
- Ben je geconfronteerd met niet integer gedrag?
- Wordt volgens jou binnen de fractie voldoende aandacht besteed aan integriteit?
- Heeft er een verandering plaatsgevonden in persoonlijke omstandigheden die relevant is voor de uitoefening van je politieke werkzaamheden?

### *Voortgangsgesprek fractievoorzitter*

Besteed tijdens het evaluatiegesprek als partijbestuur aandacht aan de rol van de fractievoorzitter in het bevorderen van bestuurlijke integriteit binnen de fractie. Vraag niet alleen naar de eigen ervaringen van de fractievoorzitter op het gebied van integriteit maar ook naar wat de fractievoorzitter heeft gedaan om de integriteit binnen de fractie te bevorderen. Dit kan aan de hand van de volgende vragen:

- Ben je dilemma's tegengekomen op het gebied van integriteit?
- Zijn leden van de fractie geconfronteerd met niet integer gedrag?
- Op welke wijze besteed je binnen de fractie aandacht aan het onderwerp integriteit?

## Tool I Dilemmakaarten integriteit politieke ambtsdragers

### Beschrijving

In deze kaarten worden 25 dilemma's beschreven vanuit het oogpunt van politieke ambtsdragers binnen de verschillende bestuurslagen. Elk dilemma sluit aan op verschillende elementen uit de modelgedragscode integriteit voor politieke ambtsdragers bij gemeenten, provincies en waterschappen. De achterkant van de kaart beschrijft de overwegingen bij de mogelijke oplossing van het dilemma.

### Doel

Inzicht geven in wat integer handelen in de dagelijkse praktijk kan betekenen; voor welke afweging de functionaris kan komen te staan.

### Toepassing

De dilemmakaarten kunnen in elke fase van het proces van werving en selectie worden gebruikt. Dit begint bij het vaststellen van de vuistregels integriteit. Vervolgens tijdens de voorlichting van, en selectiegesprekken met kandidaat politieke ambtsdragers. Ook lenen de dilemmakaarten zich voor toepassing tijdens een dilemmasessie integriteit binnen de fractie.

Het is niet nodig elke keer alle kaarten te bespreken. Bespreek de kaarten vooral goed. Reken elkaar niet af maar ga in gesprek over motivatie en achterliggende waarden.

### Kaart 1

- Bestuurslaag: gemeente
- Doelgroep: (kandidaat) raadslid
- Integriteitsthema: persoonlijk financieel belang

#### Casus

U bent raadslid en tevens directeur groot aandeelhouder van een bedrijf dat is gevestigd op een bedrijventerrein in uw gemeente. Er ligt bij de gemeenteraad een collegevoorstel voor het vaststellen van een nieuw bestemmingsplan voor het bedrijventerrein. Uw bedrijf is niet positief over de plannen van het college. Voert u het woord bij de beraadslagingen in de fractie? Doet u mee aan de stemming in de raad?

#### Overwegingen

U kunt het beste transparant zijn en aangeven dat u een persoonlijk belang heeft. Dit begint in de eigen fractie, maar ook in de commissie en raadsvergadering. Het advies is in dit geval niet deel te nemen aan de discussie binnen de commissie, fractie of raad, het woord te voeren of te amenderen. Aan een eventuele stemming in de raad kunt u in beginsel wel deelnemen, dus ook als u een persoonlijk belang heeft. Dit lijkt in tegenspraak met de wet die voorschrijft dat u niet deel kunt nemen aan de stemming over een aangelegenheid die u rechtstreeks of middellijk persoonlijk aangaat, maar is in lijn met de laatste jurisprudentie.

## Kaart 2

- Bestuurslaag: gemeente, provincie, waterschap
- Doelgroep: (kandidaat) volksvertegenwoordiger
- Integriteitsthema: financieel belang partner

### Casus

U bent volksvertegenwoordiger en uw partner (ongetrouwd) is eigenaar van een drukkerij (Druk b.v.). De algemeen directeur van uw gemeente/provincie/waterschap neemt afscheid. Hiervoor wordt een receptie georganiseerd. U verneemt dat uitsluitend aan Druk b.v. een offerte wordt gevraagd om de uitnodigingen voor het afscheid te drukken. Vindt u dat uw partner hierop in moet gaan? Vindt u dat u hiervan melding moet maken en bij wie zou u dat doen?

### Overwegingen

U mag als volksvertegenwoordiger geen overeenkomst sluiten met het orgaan waar u deel van uitmaakt (verboden handeling). Uw partner mag dit formeel gezien wel. Dan blijft het echter de vraag of het verstandig is dit te doen, gezien de schijn van belangenverstrengeling die een dergelijke overeenkomst oproept. Met het oog op deze schijn zou u er daarom verstandig aan doen uw partner te adviseren hier niet op in te gaan. U zou daarnaast het gesprek kunnen aangaan met de burgemeester, commissaris van de Koning of voorzitter als hoeder van de bestuurlijke integriteit over hoe om te gaan met de verstrekking van dergelijke opdrachten aan partners.

## Kaart 3

- Bestuurslaag: gemeente, waterschap
- Doelgroep: (kandidaat) volksvertegenwoordiger
- Integriteitsthema: persoonlijk belang (indirect financieel)

### Casus

Aan de overkant van uw huis is het waterschap/gemeente iets van plan dat tot waardevermindering zal leiden van uw huis. U bent volksvertegenwoordiger. In deze rol begrijpt u heel goed waarom het waterschap/de gemeente dit wil. Maar als huiseigenaar bent u op zijn zachtst gezegd niet blij met deze plannen. Er is een informatieavond waar een ambtenaar de buurt komt informeren. Gaat u hiernaar toe? Stelt u een vraag? Zou u zich kenbaar maken als volksvertegenwoordiger? Zou u lid worden van een actiegroep die de belangen van de buurt richting het waterschap/de gemeente gaat vertegenwoordigen?

### Overwegingen

U kunt hier naar toe gaan maar wij adviseren u geen prominente rol te spelen op de bijeenkomst. Als u vragen wilt stellen, maak kenbaar dat u ook volksvertegenwoordigers bent. U kunt beter geen lid worden van de actiegroep zodat u ook niet in een 'onderhandelingspositie' komt met de ambtelijke organisatie of bestuurder.



#### Kaart 4

- Bestuurslaag: gemeente
- Doelgroep: bestuurder
- Integriteitsthema: ingaan op persoonlijk verzoek

##### *Casus*

U bent wethouder Cultuur en u wordt aangesproken door de directeur van een plaatselijk theater. De directeur heeft van een ambtenaar begrepen dat het college voornemens is te besluiten dat het theater in 2014 75% minder subsidie krijgt. U kent de directeur persoonlijk heel erg goed en u bent een frequent bezoeker van het theater. U weet dat de directeur op u gestemd heeft omdat hij alle vertrouwen in u heeft vanwege uw uitstekende opvattingen over het cultuurbeleid. De directeur vindt dat het theater ten onrechte veel minder subsidie gaat krijgen en vraagt u om te bemiddelen. Gaat u daarop in?

##### *Overwegingen*

Het is beter niet zelf te bemiddelen. Eventueel kunt u wel het gesprek aan gaan. Doe dit echter niet alleen, neem altijd een ambtenaar of desnoods een collega bestuurder mee. Verder kunt u in dit geval de bemiddeling zelf het beste overlaten aan uw topambtenaar gezien uw persoonlijke band met de directeur.

#### Kaart 5

- Bestuurslaag: gemeente
- Doelgroep: (kandidaat) volksvertegenwoordiger
- Integriteitsthema: belang vanuit nevenfunctie

##### *Casus*

U bent als raadslid zeer actief binnen het verenigingsleven van de gemeente. Tijdens de campagne voor de gemeenteraadsverkiezingen heeft u zich hard gemaakt voor betere sportaccommodaties. Er ligt bij de gemeenteraad een collegevoorstel om een voorgenomen opknapbeurt van sportterreinen af te blazen. Voor de voetbalclub waar uw kinderen spelen en waar u bestuurslid bent, betekent dit dat ze de komende jaren verder moeten met oude kleedkamers die al lang niet meer aan de eisen voldoen en dat het broodnodige extra veld er niet gaat komen. Doet u mee met de beraadslagingen in de fractie? Doet u mee aan de beraadslagingen en stemming in de raad?

##### *Overwegingen*

Als bestuurslid van de voetbalclub heeft u er een belang bij dat de bezuinigingen niet doorgaan. U kunt zich daarom beter afzijdig houden van beraadslagingen binnen de fractie, commissie en raad om zo geen invloed uit te oefenen op de besluitvorming. Wel bent u als raadslid gerechtigd om te stemmen, ook als u hierbij een persoonlijk belang heeft. Dit lijkt in tegenspraak met de wet die voorschrijft dat u niet deel kunt nemen aan de stemming over een aangelegenheid die u rechtstreeks of middellijk persoonlijk aangaat, maar is in lijn met de laatste jurisprudentie.

### Kaart 6

- Bestuurslaag: provincie, gemeente, waterschap
- Doelgroep: (kandidaat) volksvertegenwoordiger
- Integriteitsthema: verboden handeling

#### Casus

U heeft al jarenlang een klinkende naam op het gebied van beleidsonderzoek. Naast volksvertegenwoordiger bent u als zelfstandig beleidsonderzoeker actief. U doet gevoelige opdrachten voor gemeenten, de provincie en het waterschap bij u in de buurt. Omdat u zo'n goede naam heeft, wordt u door een ambtenaar van uw provincie, gemeente of waterschap gevraagd offerte uit te brengen voor een kleine opdracht om iets uit te zoeken. Zou u offerte uitbrengen?

#### Overwegingen

U mag geen opdracht uitvoeren voor de organisatie van de gemeente, provincie of het waterschap waar u volksvertegenwoordiger bent, tenzij hiervoor ontheffing wordt verleend door gedeputeerde staten of de minister (in het geval u statenlid bent).

### Kaart 7

- Bestuurslaag: gemeente, provincie en waterschap
- Doelgroep: bestuurder
- Integriteitsthema: persoonlijk belang in de relatiesfeer

#### Casus

Nadat u bent gescheiden, wordt u verliefd op één van uw eigen ambtenaren die als teamleider veel en goed werk voor u doet. De liefde is pril en slechts bij enkele ambtenaren bekend. Zij krijgt de mogelijkheid promotie te maken om afdelingshoofd te worden. Kan dit volgens u? Zou u uw liefde melden en bij wie?

#### Overwegingen

Een relatie staat promotie niet in de weg. Wel kunt u het beste transparant zijn over de relatie, zowel in het college als naar de ambtelijke top. Het is verder beter dat u als bestuurder niet in een gezagsverhouding komt met uw partner.

### Kaart 8

- Bestuurslaag: gemeente, provincie, waterschap
- Doelgroep: volksvertegenwoordiger, bestuurder
- Integriteitsthema: opkomen voor individueel belang

#### Beschrijving

U bent net gekozen als volksvertegenwoordiger dan wel als bestuurder benoemd en komt op zaterdag in de supermarkt een bekende tegen. Deze feliciteert u en meldt direct dat hij een conflict heeft met een ambtenaar. Hij vraagt of u deze zaak kunt bespreken met desbetreffende ambtenaar.

#### Overwegingen

U kunt het beste niet zelf interveniëren, maar desbetreffende persoon verwijzen naar de procedure in het geval van een conflict tussen een ambtenaar en een burger.

## Kaart 9

- Bestuurslaag: waterschap
- Doelgroep: volksvertegenwoordiger
- Integriteitsthema: omgaan met vertrouwelijke informatie naar derden

### Casus

U wordt als AB-lid strikt vertrouwelijk geïnformeerd over grootschalige milieuvervuiling op een terrein binnen het waterschapsgebied. Er is nader onderzoek nodig om de precieze omvang vast te stellen en het dagelijks bestuur wil de resultaten van verder onderzoek afwachten om onrust te voorkomen. Uw dochter staat op het punt om een perceel te kopen om een woning te realiseren. Dit perceel ligt binnen het vervuilde gebied. Ze is niet op de hoogte van de vervuiling. Licht u uw dochter in? En als het uw buurman betreft. Licht u hem in?

### Overwegingen

Als volksvertegenwoordiger is het u niet toegestaan om informatie waarvan u weet of moet vermoeden dat het vertrouwelijk is te delen met derden. Ook uw eigen familie en buurman is in deze een derde. Wees dus heel voorzichtig uw informatie te delen ook met familie, buurman etc..

## Kaart 10

- Bestuurslaag: waterschap
- Doelgroep: bestuurder
- Integriteitsthema: omgaan met vertrouwelijke informatie uit het veld

### Beschrijving

Heemraden worden vaak gekozen vanwege hun specialistische kennis van het veld en omdat ze een achterban vertegenwoordigen. Dit is zeker het geval bij geborgde zetels. Vaak zijn deze heemraden nog nauw betrokken bij de verenigingen of organisaties van hun achterban (Kamer van Koophandel, LTO, etc.), bijvoorbeeld als lid of adviseur van het regionale bestuur. Het openbaar bestuur is gebaat bij bestuurders die midden in de maatschappij staan en betrokken zijn bij hun achterban.

U komt bij de vereniging/organisatie (achterban organisatie) waar u bestuurslid of adviseur bent niet openbare informatie ter ore die zeer relevant is voor het wel of niet doorgaan van een groot project van het waterschap. En dat op een moment dat het dagelijks bestuur in discussie is met het algemeen bestuur en langzamerhand tot besluitvorming moet worden overgegaan. Deelt u de vertrouwelijke informatie die u bij uw achterban hebt vernomen met het waterschap?

### Overwegingen

Het beste is het waterschap op zijn minst op hoofdlijnen te informeren. U heeft immers als heemraad een verantwoordelijkheid in deze.

## Kaart 11

- Bestuurslaag: gemeente, provincie, waterschap
- Doelgroep: volksvertegenwoordiger, bestuurder
- Integriteitsthema: privé handelingen

### Beschrijving

U bent politieke ambtsdrager. U laat uw tuin opknappen voor een schappelijk prijsje. Als al het werk gedaan is, vraagt de tuinman of hij contant betaald kan worden zonder factuur. Gaat u hierop in?

### Overwegingen

U kunt hier beter niet op ingaan en voorstellen de rekening per factuur te voldoen.

### Kaart 12

- Bestuurslaag: gemeente, provincie, waterschap
- Doelgroep: volksvertegenwoordiger
- Integriteitsthema: gebruik van netwerk

#### Casus

U bent oud bestuurder en bereidt als volksvertegenwoordiger een belangrijke motie voor. U heeft hiervoor snel aanvullende niet openbare achtergrond informatie nodig. U kent de ambtelijke organisatie nog goed van vroeger. Zou u telefonisch contact opnemen met de betrokken ambtenaar dan wel even bij hem binnenlopen om de juiste informatie op te halen?

#### Overwegingen

De wijze waarop informatie bij een ambtenaar wordt opgevraagd is afhankelijk van de afspraken die hier binnen de gemeente over zijn gemaakt. Zijn hier geen afspraken over gemaakt dan is het aan te raden niet direct de informatie bij de ambtenaar op te vragen. U kunt beter de weg bewandelen via de bestuurder/portefeuillehouder dan wel de griffier.

### Kaart 13

- Bestuurslaag: gemeente, provincie, waterschap
- Doelgroep: bestuurder
- Integriteitsthema: invloed uitoefenen bij inhuur/aanbesteding

#### Casus

Uw ambtelijke organisatie bereidt een onderhandse aanbesteding voor, voor de aankoop van kantoorstoelen. Het bedrijf waar uw moeder al jaren bij de receptie werkt staat niet op de shortlist. De betrokken ambtenaar vraagt aan u of u nog suggesties heeft voor de uit te nodigen partijen. Geeft u de ambtenaar de suggestie om dit bedrijf op de shortlist te zetten?

#### Overwegingen

U kunt dit wel doen, uw moeder heeft immers geen beleidsbepalende functie binnen het bedrijf. Dit zou anders zijn als uw moeder deel zou uitmaken van het bestuur of een financieel belang heeft in het bedrijf.

### Kaart 14

- Bestuurslaag: gemeente, provincie, waterschap
- Doelgroep: bestuurder
- Integriteitsthema: indirect persoonlijk belang bij besluitvorming

#### Casus

In het college/dagelijks bestuur moet een besluit worden genomen over de toewijzing van een grote opdracht in het kader van een aanbesteding. U verneemt uit de stukken dat wordt voorgesteld om het bedrijf van uw broer de opdracht te gunnen. Wat doet u als het agendapunt aan de orde komt?

#### Overwegingen

U kunt het beste bij aanvang van de behandeling van het agendapunt aangeven dat het bedrijf van uw broer in de prijzen valt en dat u als gevolg hiervan niet deelneemt aan het agendapunt en de besluitvorming hierover. Vergeet niet achteraf te controleren of dit ook is opgenomen in het verslag.

### Kaart 15

- Bestuurslaag: gemeente, provincie, waterschap
- Doelgroep: bestuurder
- Integriteitsthema: aanvaarden van een geschenk

#### *Casus*

U verricht een officiële opening van een gebouw. U krijgt hiervoor van de directeur een fles wijn waarvan u niet zeker weet wat de waarde is. Aanvaardt u de fles? Neemt u de fles mee naar huis?

#### *Overwegingen*

U kunt de fles aanvaarden. Neem de fles echter niet mee naar huis maar naar kantoor. Laat de fles daar registreren als een geschenk en handel conform hetgeen hierover in de gedragscode is opgenomen. Dit kan betekenen dat de fles wordt geretourneerd indien de waarde boven een bepaalde grens ligt.

### Kaart 16

- Bestuurslaag: gemeente, provincie, waterschap
- Doelgroep: volksvertegenwoordiger, bestuurder
- Integriteitsthema: aanvaarden van een geschenk thuis

#### *Casus*

U heeft zich met succes ingezet voor de bescherming van een belangrijk stukje natuur. Als dank krijgt u van de plaatselijke milieuverenigingen een groot pakket biologische voedingswaar door een vertegenwoordiger van deze verenigingen thuis aangeboden. Aanvaardt u dit geschenk?

#### *Overwegingen*

U kunt beter thuis geen geschenken aanvaarden maar vragen deze te bezorgen op het kantoor ter attentie van de fractie of het bestuur.

### Kaart 17

- Bestuurslaag: gemeente, provincie, waterschap
- Doelgroep: bestuurder, volksvertegenwoordiger
- Integriteitsthema: omgang met uitnodiging

#### *Casus*

U wordt door een projectontwikkelaar uitgenodigd voor een netwerklunch met enkele andere personen uit de bouwwereld. De bouw valt binnen uw aandachtsgebied/portefeuille en de lunch is een uitgelezen bijeenkomst op de hoogte te raken wat er speelt binnen de sector. Wat doet u?

#### *Overwegingen*

Een dergelijke uitnodiging is risicovol om aan te nemen. U kunt verschillende dingen doen: een ambtenaar meenemen, aanbieden de lunch bij u op kantoor te nuttigen of melden dat u alleen komt als u zelf (uw organisatie) uw lunch betaalt.

### Kaart 18

- Bestuurslaag: gemeente, provincie, waterschap
- Doelgroep: volksvertegenwoordiger, bestuurder
- Integriteitsthema: declaratiegedrag

#### Casus

U moet in uw rol als volksvertegenwoordiger of bestuurder op pad naar stad A. Daarna reist u door naar stad B voor een partijbijeenkomst. Welke kosten declareert u?

#### Overwegingen

Kosten voor een partijbijeenkomst dient u niet te declareren bij de organisatie waar u uw functie uitoefent.

### Kaart 19

- Bestuurslaag: gemeente, provincie, waterschap
- Doelgroep: volksvertegenwoordiger
- Integriteitsthema: spookvertegenwoordiging

#### Casus

Eén van de raadsleden van uw partij is niet aanwezig geweest bij de laatste vijf vergaderingen. Deze persoon heeft zich niet afgemeld voor deze vergaderingen. Wat doet u als fractievoorzitter?

#### Overwegingen

Dit dient u te bespreken met uw fractiegenoot. U vraagt hoe het komt dat hij zo weinig tijd heeft voor het fractiewerk. Probeer gezamenlijk met een oplossing te komen. Als u geen vertrouwen heeft dat het beter zal gaan, kunt u overwegen hem te vragen zijn zetel te beschikking ter stellen.

### Kaart 20

- Bestuurslaag: gemeente, provincie, waterschap
- Doelgroep: volksvertegenwoordiger
- Integriteitsthema: mogelijke ondermijning bij bestuurder

#### Casus

De herontwikkeling van een voormalige melkfabriek staat hoog op de politieke agenda. Er zijn meerdere gegadigden voor het project. Eén van de gegadigden is een startende projectontwikkelaar. U weet toevallig dat deze persoon lid is van een motorclub uit de regio. Ook weet u dat de wethouder hiervan op de hoogte is en hij hiermee enorm in zijn maag zit.

Het plan van de ontwikkelaar is om de melkfabriek om te bouwen tot een evenemententerrein voor motorliefhebbers. De (financiële) onderbouwing ziet er solide en bonafide uit. Tijdens de raadsbehandeling wordt door de verantwoordelijk bestuurder vol ingezet op de plannen van deze ontwikkelaar. Door de fractie en andere raadsleden wordt geen actie ondernomen. Wat doet u?

#### Overwegingen

U vermoedt dat er mogelijk iets speelt tussen de wethouder en projectontwikkelaar. Mogelijk staat de wethouder onder invloed van deze projectontwikkelaar. In dit geval is het aan te raden dit niet in de politieke arena te bespreken, naar de pers te stappen of zelf actie te ondernemen. Ga in plaats daarvan na of er een protocol vermoeden van een misstand aanwezig is. Daarin staan processtappen beschreven in het geval van een dergelijk vermoeden. Meest voor de hand liggend is daarnaast om uw vermoeden te delen met de burgemeester (commissaris van de Koning, Dijkgraaf) die vervolgens zelf hiermee aan de slag kan (vanuit zijn wettelijke verantwoordelijkheid).

## Kaart 21

- Bestuurslaag: gemeente, provincie, waterschap
- Doelgroep: volksvertegenwoordiger
- Integriteitsthema: omgaan met bedreiging

### Casus

U bent volksvertegenwoordiger en krijgt signalen vanuit uw achterban dat door de toenemende populatie ganzen de landbouwschade toeneemt. Boeren luiden inmiddels de noodklok. Ganzen strijken bij voorkeur neer op weiden en akkers waar gras en jonge gewassen worden verbouwd. Dit zorgt jaarlijks voor een aanzienlijke schadepost voor de boeren omdat hun kwetsbare gewassen worden opgegeten door de ganzen.

U vraagt aan het bestuur wat zij voornemens zijn hiermee te doen en u doet een voorstel om te komen tot de effectieve bestrijding door middel van het verhogen van het aantal af te schieten ganzen op jaarbasis. Dit valt verkeerd bij dierenactivisten die pleiten voor andere maatregelen. Op social media wordt u als dierenbeul afgeschilderd. Op school worden uw kinderen hier ook op aangesproken door andere kinderen. Enige tijd later wordt 's nachts een raam van uw woonhuis ingegooid. Wat doet u?

### Overwegingen

U dient dit in de eerste plaats te melden aan de politie en u kunt mogelijk aangifte doen. Vervolgens dient u de voorzitter van de raad, staten dan wel algemeen bestuur en uw fractievoorzitter te informeren.

## Kaart 22

- Bestuurslaag: gemeente, provincie, waterschap
- Doelgroep: volksvertegenwoordiger
- Integriteitsthema: ondermijning bij collega volksvertegenwoordiger

### Casus

U bent fractievoorzitter en u weet bijna zeker dat een collega fractielid intensieve contacten heeft met een groep illegale woonwagewoners en dat het fractielid consequent voor hen welgevallige standpunten naar voren brengt dan wel verdedigt. Wat doet u?

### Overwegingen

Spreek uw fractiegenoot hierop aan buiten de politieke arena om. Zoek uit in hoeverre zijn optreden inderdaad gestuurd wordt door een (beperkte) groep mensen en in hoeverre hij dit uit vrije wil doet. Neem afhankelijk van de uitkomsten vervolgstappen maar geef in ieder geval aan dat clientelisme onacceptabel is.

### Kaart 23

- Bestuurslaag: gemeente, provincie, waterschap
- Doelgroep: volksvertegenwoordiger
- Integriteitsthema: ondermijning bij collega volksvertegenwoordiger

#### Casus

Uw fractiegenoot is agrariër. Hij vertelt u dat hij benaderd is door een criminele organisatie die zijn stallen wilde huren. Als hij het aan iemand door zou vertellen dan zou hij het wel merken. Wat doet u?

#### Overwegingen

Spreek uw partijgenoot aan dat hij hiervan melding moet maken en niet mag wijken voor chantage. Politieke ambtsdragers hebben namelijk een voorbeeldrol. Er wordt dan ook van hen verwacht dat zij dergelijke incidenten melden. Melden en registreren is cruciaal. In de eerste plaats dient registratie als startsignaal voor opvang en nazorg van de betrokkene. In de tweede plaats is registratie van belang om over te kunnen gaan tot aangifte.

Voor gemeenten is er door het A&O fonds Gemeenten een Meld-App ontwikkeld als onderdeel van het Gemeentelijk Incidenten Registratiesysteem (GIR). De app biedt een snelle en laagdrempelige manier van melden. De locatie, datum en tijd van het incident zijn cruciaal. Er wordt per melder bepaald wie zijn of haar melding ontvangt en voorziet van een reactie. Meldingen van raadsleden worden afgehandeld door de griffier, meldingen van wethouders door burgemeesters.

### Kaart 24

- Bestuurslaag: gemeente, provincie, waterschap
- Doelgroep: volksvertegenwoordiger
- Integriteitsthema: participatie en netwerken

#### Casus

U bent volksvertegenwoordiger en wordt uitgenodigd door het lokale netwerk innovatie en ontwikkeling industrieterrein Achterberg. Als u aankomt blijkt u eregast te zijn. U krijgt een glas champagne in uw hand gedrukt en wordt gevraagd op welke manier u binnen de raad en ambtelijke organisatie aandacht gaat vragen voor de ontwikkeling van het industrieterrein. Als u vertrekt wordt u nog een flesje wijn in de handen gedrukt en wordt aangegeven dat er snel een vervolgspraak wordt gemaakt. Hoe gaat u hiermee om?

#### Overwegingen

Het is aan uzelf als volksvertegenwoordiger om te bepalen hoe u omgaat met wensen en verzoeken van burgers, ondernemers, maatschappelijke organisatie en anderen zo lang dit binnen de kaders van de wet en Gedragscode blijft. Dit gezegd hebbende bent u er als volksvertegenwoordiger niet om de individuele belangen van burgers en/of partijen te vertegenwoordigen. U kunt uiteraard wel iets onder de aandacht brengen maar let op dat u niet de verkeerde verwachtingen wekt.

Voor wat betreft het verzoek om binnen de ambtelijke organisatie aandacht te vragen voor de ontwikkeling zit uw rol op het doorverwijzen en niet op zelf daar actief achteraan gaan.

Pas tot slot op met het aannemen van cadeaus. U weet dat deze partij iets van u wilt. Of de fles dan meer of minder waard is dan 50 euro (vaak de grens in de Gedragscode) is in dat geval minder relevant.



## Kaart 25

- Bestuurslaag: gemeente, provincie, waterschap
- Doelgroep: volksvertegenwoordiger en bestuurder
- Integriteitsthema: onjuiste berichtgeving via sociale media zoals Twitter

### *Casus*

U bent politiek ambtsdrager. Op een bepaald politiek thema gaat het er in een debat fel aan toe. Niet alleen in de politieke arena maar ook via sociale media zoals twitter. Via dat medium wordt u bijna persoonlijk aangevallen door een volksvertegenwoordiger, dat u bepaalde informatie heeft achtergehouden of dat u iemand bevoordeeld heeft. In uw ogen geheel ten onrechte. Wat doet u?

### *Overwegingen*

Social media is niet bedoeld om modder naar elkaar te gooien. Dit beeld moet de politiek ambtsdrager juist tegen gaan. Aan de andere kant kan het onweersproken laten van een in uw ogen pertinente leugen ook niet. U zou als volgt kunnen reageren:

- Reageer snel
- Reageer via hetzelfde medium
- Reageer de-escalerend: feitelijk, kalm en vriendelijk
- Spreek de persoon er persoonlijk op dezelfde wijze op aan
- Spreek eventueel binnen de raad, staten of het algemeen bestuur regels (do's en don'ts) af met elkaar.

## Bijlage Definities en algemene aandachtspunten

### Definitie van integriteit

Voor zowel decentrale politieke partijen als burgers met politieke aspiraties is niet altijd duidelijk wat integriteit binnen het openbaar bestuur inhoudt. Er bestaat ook geen eenduidige definitie van het begrip integriteit. Het wordt vaak gedefinieerd als handelen overeenkomstig de (daarvoor) geldende morele waarden en normen en de daarmee samenhangende regels.<sup>12</sup> Integriteit is daarmee deels afhankelijk van de context en situatie. Er bestaat dan ook een groot grijs (volgens sommigen veelkleurig) gebied waarbinnen de scheidslijnen tussen integer en niet integer handelen minder helder zijn.

Enig houvast wordt geboden door wetten en codes. In de modelgedragscode integriteit voor volksvertegenwoordigers en bestuurders, opgesteld vanuit VNG, UVW en IPO, komen onderstaande onderwerpen aan de orde die veelal hun oorsprong vinden in wet- en regelgeving:

- Omgang met belangen en (inkomsten uit) nevenfuncties
  - Deelname aan stemming en besluitvorming bij een persoonlijk belang
  - Onverenigbaarheid politieke en bestuurlijke functies
  - Het niet mogen verrichten van bepaalde handelingen of het aangaan van bepaalde overeenkomsten
  - Openbaarmaking van nevenfuncties
  - Omgang met financiële belangen, waaronder onroerend goed
- Omgang met (vertrouwelijke) informatie
- Omgang met uitnodigingen en geschenken
- Gebruik van overheidsvoorzieningen

Al deze onderwerpen komen aan bod in de verschillende tools van deze handreiking.

Een bijzondere vorm van integriteit betreft de zogenaamde spookvertegenwoordiging. In deze handreiking wordt de volgende brede definitie van een spookvertegenwoordiger gehanteerd: 'Een volksvertegenwoordiger die zonder dringende reden zelden tot nooit aanwezig is of zelden tot nooit de werkzaamheden uitvoert die verbonden zijn aan het ambt van volksvertegenwoordiger'<sup>13</sup>. Spookvertegenwoordiging is geen wijdverspreid fenomeen, maar de impact die het heeft op de publieke opinie is groot.

### “Integritisme”

Bij deze handleiding past ook een relativerende opmerking. De integriteit van de politieke ambtsdrager is van groot belang, maar moet wel in het juiste perspectief worden geplaatst. Voorkomen moet worden dat integriteit doorslaat naar integritisme. Integritisme houdt in dat integriteitsoordelen worden geveld, terwijl daar geen grond voor is.<sup>14</sup> In het geval van integritisme wordt integriteit dusdanig opgerekt dat zaken ten onrechte tot integriteitskwesties worden gerekend. Dit is een ontwikkeling die ook in de politieke arena zichtbaar is. Het begrip integriteit wordt door volksvertegenwoordigers en bestuurders regelmatig gebruikt terwijl daar onvoldoende concrete aanleiding voor is. Dit gebeurt soms door het overdrijven van het belang van in het geding zijnde normen en waarden. Maar ook door het veralgemeniseren van integriteitsoordelen.

<sup>12</sup> L.W.J.C. Huberts, Integriteit en integritisme in bestuur en samenleving. Wie de schoen past trekke hem aan, 2005.

<sup>13</sup> Gebaseerd op de definitie van de Minister van BZK in zijn brief aan de Tweede Kamer in reactie op de motie-Fokke c.s. inzake spookvertegenwoordigers (11-09-2014).

<sup>14</sup> L.W.J.C. Huberts, Integriteit en integritisme in bestuur en samenleving. Wie de schoen past trekke hem aan, 2005.

Ook bij toepassing van de handreiking dient te worden gewaakt voor integriteitsrisico aan de zijde van de decentrale politieke partij. Constateert u een mogelijk integriteitsrisico bij een kandidaat politieke ambtsdrager dan wil dit niet zeggen dat deze ongeschikt is voor de functie. Wel is dit een aanleiding om hierover het gesprek te voeren en te onderzoeken in hoeverre het risico een goede uitvoering van het politieke ambt in de weg staat. Deze afweging kan in het geval van een kandidaat volksvertegenwoordiger anders uitpakken dan in geval van een kandidaat bestuurder. Bijvoorbeeld het lidmaatschap van de lokale ondernemersvereniging laat zich moeilijk verenigen met een wethouderschap maar staat een raadslidmaatschap in beginsel niet in de weg.

### Ondermijning en weerbaarheid <sup>15</sup>

Iedereen heeft het over het begrip ondermijning. In het regeerakkoord is aangekondigd dat er een Ondermijningswet komt.<sup>16</sup> In de Miljoenennota van 2018 staat dat de regering 100 miljoen wil uittrekken voor een Ondermijningsfonds.<sup>17</sup> Ondermijning verschijnt inmiddels op vele agenda's in het publieke domein.<sup>18</sup> Toch is het niet altijd duidelijk wat ondermijning inhoudt.

Ondermijning is het ondergraven en verzwakken van de rechtsstaat. Het gaat bij ondermijning om verschillende zaken, namelijk de netwerken die achter de georganiseerde criminaliteit liggen, de verstrengeling van de boven- en onderwereld, de antidemocratische sentimenten in de maatschappij en de weerbaarheid van de overheid.

Georganiseerde, ondermijnende criminaliteit omvat veel soorten criminaliteit en daarmee samenhangende activiteiten. De georganiseerde criminaliteit maakt gebruik van diensten uit de bovenwereld om zijn activiteiten uit te voeren. Om dat voor elkaar te krijgen, schuwen criminelen het niet om legale dienstverleners te beïnvloeden dan wel onder druk te zetten. Hierbij moet gedacht worden aan bestuurders bij de overheid, politieke ambtsdragers, volksvertegenwoordigers, overheidsbeambten, bedrijven en onschuldige burgers.<sup>19</sup>

Er zijn drie deelaspecten van ondermijning te onderscheiden.<sup>20</sup>

- 1. Georganiseerde criminaliteit.** Als het gaat om bestuursrechtelijke maatregelen, krijgt de gemeente hierbij steeds meer een rol toebedeeld. Er zijn hierbij echter veel partners betrokken: het RIEC/LIEC, het Openbaar Ministerie, de politie, de belastingdienst, enzovoorts.
- 2. Maatschappelijke weerbaarheid.** De weerbaarheid van de samenleving als geheel is een cruciaal thema. Vraagstukken als polarisatie, antidemocratische sentimenten in de samenleving, de normalisering of zelfs verheerlijking van ondermijnende criminaliteit en criminelen, wijkaanpak en subculturen die als parallelle samenleving functioneren, worden hierbij genoemd als belangrijke vraagstukken.
- 3. Weerbaarheid/integriteit lokaal bestuur.** Het laatste deelaspect is erg belangrijk vanuit het oogpunt van deze handreiking. Een integer en weerbaar lokaal bestuur is het begin van een succesvolle aanpak van het fenomeen. Transparantie, helderheid en de weerbaarheid tegen bedreigingen zijn kernaspecten, maar het gaat ook om bewustwording van de

<sup>15</sup> Vereniging van Nederlandse Gemeenten, Aanpak ondermijning. De rol van de VNG, 2017. <https://vng.nl/files/vng/publicaties/2017/20171006-visiedocument-ondermijning-en-de-vng.pdf>.

<sup>16</sup> Vertrouwen in de toekomst. Regeerakkoord 2017-2021. VVD, CDA, D66 en ChristenUnie, 4.

<sup>17</sup> Nota over de toestand van 's Rijks Financiën, Tweede Kamer, vergaderjaar 2016-2017, 34 550, 22.

<sup>18</sup> Bestrijding georganiseerde, ondermijnende criminaliteit, Tweede Kamer, vergaderjaar 2016-2017, 29 911, nr. 136.

<sup>19</sup> Op basis van <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/ondermijning/ondermijnende-criminaliteit>.

<sup>20</sup> Vereniging van Nederlandse Gemeenten, Aanpak ondermijning. De rol van de VNG, 2017. <https://vng.nl/files/vng/publicaties/2017/20171006-visiedocument-ondermijning-en-de-vng.pdf>

problematiek die speelt bij zowel de gemeenteraad als de bestuurders. Er is met name behoefte aan instrumentarium om niet-integere/criminele personen uit het lokaal bestuur te kunnen weren. Het is vooral belangrijk tijdens de wervings- en selectiefase van politieke partijen om louche zaken te herkennen. In de toolbox is daarom een lijst met “red flags ondermijning” opgenomen.

### Eerlijke en heldere voorlichting over het ambt en integriteit

De toolbox biedt concrete tools die u kunt hanteren. Naast deze tools zijn er algemene aandachtspunten die zich niet in een tool laten vatten. Het gaat hierbij over een eerlijke en heldere voorlichting in de wervingsfase over wat het ambt van politiek ambtsdrager inhoudt. In dit kader dient ook aandacht te worden besteed aan het thema integriteit.

Uit onderzoek is gebleken dat raadsleden gemiddeld 15,9 uur per week besteden aan hun raadswerk.<sup>21</sup> Het is van belang dat er een goede voorlichting is over zaken als tijdbesteding, verantwoordelijkheden en verwachtingen. Voorlichting over het ambt van politiek ambtsdrager draagt bij aan het tegengaan van zogenaamde spookvertegenwoordigers. Duidelijke voorlichting stelt geïnteresseerden immers beter in staat een afweging te maken ten aanzien van een mogelijke functie binnen de partij. Overwegingen van kandidaten in dit kader kunnen zijn:

- *“Moet ik mij wel kandidaat stellen als ik een drukke baan heb of een eigen bedrijf dat in zwaar weer verkeert of werk heb waarvoor ik veel in het buitenland moet zijn?”* Toelichting: Het ambt van politiek ambtsdrager betekent een aanslag op uw agenda. In het geval van een drukke baan is de kans aanwezig dat u niet altijd aanwezig kunt zijn of dat u zich onvoldoende kunt voorbereiden. Overweeg in hoeverre uw professionele verplichtingen te combineren zijn met het ambt van politiek ambtsdrager.
- *“Moet ik mij wel kandidaat stellen in het geval van bepaalde verzwarende persoonlijke omstandigheden zoals een relatie met iemand in het buitenland?”* Toelichting: Het ambt van politiek ambtsdrager betekent dat u wekelijks verplichtingen heeft. Denk aan een fractievergadering, commissievergadering of werkbezoek. Een relatie in het buitenland kan betekenen dat u gedurende langere tijd afwezig bent. Overweeg in hoeverre uw persoonlijke situatie te combineren is met het ambt van politiek ambtsdrager.
- *“Moet ik mij wel kandidaat stellen nu ik een rechtszaak heb lopen die kan leiden tot mijn veroordeling?”* Toelichting: Van een politiek ambtsdrager mag verwacht worden dat deze wet- en regelgeving strikt naleeft. Een mogelijke veroordeling past niet bij het gedrag dat van een politiek ambtsdrager verwacht mag worden. Daarnaast tast een veroordeling het vertrouwen van de burger aan in de politiek. Mogelijk kan een veroordeling er ook toe leiden dat een politiek ambtsdrager zijn vak niet uit kan oefenen omdat deze in de gevangenis zit. Beoordeel daarom altijd in hoeverre een lopend of aankomend geding de vervulling van een politiek ambt in de weg staat.

In aanvulling hierop moet de kandidaat ook voorlichting krijgen over het feit dat een politiek ambtsdrager in situaties terecht kan komen die de persoonlijke integriteit kunnen raken. Een politiek ambtsdrager wordt bijvoorbeeld door bekenden en minder bekenden aangesproken in de supermarkt over persoonlijke kwesties met de gemeente. Als politiek ambtsdrager dient u hier anders mee om te gaan dan als burger. De kandidaat dient zich ook te realiseren in een glazen huis terecht te komen waar persoonlijke zaken die de eigen integriteit kunnen raken in de openbaarheid komen.

---

<sup>21</sup> Daadkracht voor de overheid, Nationaal Raadsledenonderzoek 2014, Trendonderzoek naar de tijdsbesteding en werkzaamheden van gemeenteraadsleden: driemeting, januari 2016.

Voorlichting over het “vak” van politiek ambtsdrager kan door de partij zelf worden verzorgd, maar ook door externe partijen. Zo geeft Prodemos, Huis voor democratie en rechtsstaat, voorlichting op dit gebied. Geadviseerd wordt bovenstaande overwegingen onderdeel te laten zijn van deze voorlichting. In de toolbox treft u kaarten aan met dilemma’s die u bijvoorbeeld tijdens een voorlichtingsbijeenkomst met kandidaat politiek ambtsdragers kunt bespreken.

### **De vorming van een selectiecommissie vanuit het oogpunt van integriteit**

Het tweede algemene aandachtspunt gaat over de selectiecommissie. De meeste decentrale politieke partijen vormen een selectiecommissie om tot een kieslijst te komen voor respectievelijk de gemeenteraad, provinciale staten of het algemeen bestuur. Dit is een verantwoordelijkheid van het partijbestuur van de decentrale politieke partij. Indien aanwezig, stelt de algemene ledenvergadering de kieslijst vast. De selectiecommissie heeft echter grote invloed op de samenstelling en volgorde van de kieslijst. De leden van de commissie kunnen als zij kandidaten privé of zakelijk goed kennen, worden beticht van vriendjespolitiek en/of het bevoordelen van kandidaten vanuit eigen belang. Aandachtspunten vanuit het oogpunt van integriteit voor de samenstelling en werkwijze van de selectiecommissie zijn dan ook:

- Bij de keuze van de leden van de selectiecommissie kunnen partijen bepaalde functies weren uit de commissie (bijvoorbeeld leden van het partijbestuur of fractieleden) zodat er op dit gebied geen belangenverstrengeling ontstaat. Dit is een verantwoordelijkheid voor het partijbestuur van de decentrale politieke partij gehoord hebbend de ledenvergadering. Bij diverse partijen komt het voor dat de selectiecommissie (deels) wordt gevormd door bestuursleden. Wees u er in dat geval bewust van uw dubbele rol als uitvoerder (selectiecommissie) en toezichthouder (partijbestuur).
- Maak als partijbestuur van een decentrale politieke partij vooraf afspraken over wat een lid van de selectiecommissie dient te doen als deze in enige verhouding staat tot een kandidaat. Maak afspraken voor het geval een familielid, vriend of zakelijke connectie zich als kandidaat aandient. Spreek bijvoorbeeld af dat het lid van de commissie verplicht is dit te melden en zich afzijdig dient te houden bij de contacten met deze kandidaat en de discussie over de plaats op de kieslijst.

### **Rollen en verantwoordelijkheden van functionarissen vanuit het oogpunt van integriteit**

Het derde algemene aandachtspunt gaat over rollen en verantwoordelijkheden van functionarissen. Zowel binnen de decentrale politieke partij als de decentrale overheid zelf hebben namelijk verschillende functionarissen een rol bij het thema integriteit.

#### *Decentrale politieke partij*

Elke decentrale politieke partij heeft sleutelfunctionarissen zoals de voorzitter van het bestuur, fractievoorzitter, fractielid, bestuurder (wethouder, gedeputeerde, DB-lid) en voorzitter van de selectiecommissie. Aandachtspunt voor de decentrale politieke partij is voor elke functionaris vast te leggen welke rol en verantwoordelijkheid die heeft vanuit het oogpunt van integriteit:

- **Fractievoorzitter.** De fractievoorzitter is het gezicht naar buiten. Daarnaast stuurt hij de fractie aan en heeft hij de verantwoordelijkheid integriteit structureel op de agenda van de fractie te houden. Juist ook als er geen directe aanleiding voor is. Indien de fractievoorzitter een voortgangsgesprek voert met een fractielid, dient ook integriteit op de agenda te staan. De aandacht voor integriteit binnen de fractie ligt in het verlengde van de aandacht die binnen respectievelijk de gemeenteraad, provinciale staten en het algemeen bestuur aan integriteit wordt gegeven.

- **Fractielid.** Net als de fractievoorzitter vertegenwoordigen fractieleden de partij naar buiten. Zij hebben een voorbeeldfunctie richting burgers. Het fractielid functioneert met inachtneming van de gedragscode integriteit, vastgesteld door respectievelijk de gemeenteraad, provinciale staten of het algemeen bestuur. Fractieleden hebben daarnaast als taak de fractievoorzitter scherp te houden op het besteden van voldoende aandacht aan integriteit. Binnen de fractie is doorgaans een lid verantwoordelijk voor de financiën. Dit fractielid ziet erop toe dat besteding van het fractiebudget en declaraties conform de regels verloopt en dat daar op een transparante manier verantwoording over wordt afgelegd.
- **Bestuurder.** Als de partij een bestuurder mag leveren heeft deze uiteraard ook een voorbeeldfunctie binnen de partij en richting de samenleving op het gebied van integriteit. Een bestuurder maakt geen deel uit van de fractie waardoor de afstand tot de partij doorgaans groter is dan in het geval van een volksvertegenwoordiger. Dit neemt niet weg dat bijvoorbeeld in voortgangsgesprekken met het decentrale partijbestuur integriteit op de agenda staat. Als de bestuurder vanwege een integriteitskwestie in opspraak komt, heeft dit immers ook zijn weerslag op de partij.
- **Voorzitter partijbestuur.** Het bestuur wordt doorgaans gekozen door de ledenvergadering. Het partijbestuur is mede verantwoordelijk voor de aanlevering van integere politieke ambtsdragers. Vanuit die verantwoordelijkheid ziet de voorzitter van het partijbestuur erop toe dat de selectiecommissie integer handelt. Verder is het de taak van de voorzitter van het partijbestuur erop toe te zien dat fractievoorzitter, fractieleden en eventueel een bestuurder zich integer gedragen. Hij doet dit onder andere door integriteit in gesprekken met de politieke ambtsdragers aan de orde te stellen. Niet alleen als er een aanleiding voor is, maar juist ook als dit niet het geval is.
- **Voorzitter selectiecommissie.** Het is de taak van de voorzitter te bewaken dat het onderwerp integriteit voldoende aan bod komt tijdens de selectiegesprekken. De voorzitter van de selectiecommissie moet relationeel voldoende afstand hebben tot de kandidaten om tot een goede selectie van kandidaten te kunnen komen.
- **Vertrouwensfunctie.** De vertrouwensfunctie wordt bekleed door een persoon die de partij met raad en daad bijstaat op het gebied van integriteit. Met deze vertrouwenspersoon kunnen vertrouwelijk integriteitsdilemma's worden besproken. Volksvertegenwoordigers of bestuurders worden regelmatig geconfronteerd met dilemma's op het gebied van integriteit. De stap om dit binnen of met de fractie te bespreken kan soms (te) groot zijn, terwijl het bespreekbaar maken juist belangrijk is, ook om verdere escalatie te voorkomen. Partijen kunnen er daarom voor kiezen een vertrouwensfunctie in het leven te roepen. Daarbij valt te denken aan een ervaren oud partijbestuurder met enige afstand tot de decentrale politieke partij. Ook is het mogelijk binnen de fractie fractieleden in duo's als 'buddy' aan elkaar te koppelen. Bij landelijke partijen kan een vertrouwenspersoon uit de landelijke partijorganisatie worden benoemd.

#### *Decentrale overheid*

Voor zover relevant in het kader van deze handreiking spelen binnen de decentrale overheid de volgende personen een (formele) rol op het gebied van integriteit.

- **Burgemeester/Commissaris van de Koning/voorzitter Waterschap.** Op basis van de Gemeentewet (art. 170, tweede lid), Provinciewet (art. 175, tweede lid) en Waterschapswet (art. 94, tweede lid) bevorderen respectievelijk de burgemeester, Commissaris van de Koning en de voorzitter de bestuurlijke integriteit. Vanuit deze rol is het passend dat door hen integriteit onder de aandacht wordt gebracht van decentrale politieke partijen.

- **Griffier.** De griffier is de eerste adviseur van de voorzitter van respectievelijk de gemeenteraad en Provinciale Staten. Ook de waterschappen kennen een bestuursambtenaar met deze verantwoordelijkheid. Verder heeft de griffier de rol en verantwoordelijkheid volksvertegenwoordigers terzijde te staan. Vanuit deze rol kan de griffier dienen als klankbord in het geval van integriteitsdilemma's maar ook voorlichting geven en workshops organiseren over integriteit.

De Handreiking Integriteitstoetsing is in opdracht van het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties opgesteld door Berenschot B.V. (Ronald van der Mark, Fabiënne Rôben, Laurens Vellekoop).

Deze brochure is een uitgave van:

Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties  
Postbus 20011 | 2500 EA Den Haag  
[politiekeambtsdragers@minbzk.nl](mailto:politiekeambtsdragers@minbzk.nl)

Aan deze uitgave kunnen geen rechten worden ontleend.

Oktober 2019